

БАТЬКІВСЬКА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

У статті порушено проблему батьківської толерантності, як необхідної умови виховання високоморальної особистості дитини. Виділено методи, якими послуговуються батьки при вихованні дітей, та проаналізовано принципи виявлення толерантності у досліджуваному процесі. Указано на негативний прояв "фальшивого" авторитету батьків при недотриманні толерантності при спілкуванні з дітьми.

Сучасний цивілізований світ, вважає французький філософ Ленуар, стоїть на шляху повернення до морального прогресу, адже "нині в цивілізованому світі поважають права й свободи людини, більше цінують засади толерантності, вимогливіше ставляться до виконання громадськими діями їх основних моральних обов'язків" [1: 96]. Процес інтеграції України в Європейське співтовариство вимагає, насамперед, від нас, українців, відродження тої високої духовності й моральності, якою споконвіків вирізнялися наші пращури з-поміж інших народів. Саме тому актуальним є виховання толерантності у підростаючого покоління, яке виступає одним із важливих завдань сучасної гуманістичної педагогіки.

Академік І. Бех людину ХХІ століття бачить такою, що розуміє цінності іншої людини, сповненою моральною гідністю, духу терпимості до інших позицій, здатності до діалогу, а не до конфронтації, до продуктивного спілкування, до самокритичності [2: 330]. Шляхи виховання такої особистості науковець вбачає у створенні спеціальних, розвивальних моделей для кожного вікового періоду – "моделей справжнього життя". "Дитину, – наголошує І. Бех, – з раннього віку треба ставити в позицію творця будь-якого продукту в широкому розумінні цього слова, а не лише споживача, як це переважає нині". Особливу увагу вчений приділяє сім'ї, яка, на його думку, здатна найбільш успішно виховати високоморальну, духовно багату особистість – основу високорозвинутого суспільства [2: 330]. Відтак, *метою статті* є виявлення місця й ролі батьківської толерантності у виховному процесі.

Ідею толерантності знаходимо в педагогіці Ш. Амонашвілі, Г. Ващенко, Я. Коменського, Д. Локка, А. Макаренка, І. Песталоцці, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Педагогіка Ш. Амонашвілі позначена своєрідною формулою толерантності: прийняти – зрозуміти – допомагати – любити – співчувати – радіти успіхові дитини – надихати [3: 3].

У педагогічному словнику знаходимо таке визначення толерантності: *толерантність* (від лат. *tolerans* – терплячий) – терпимість до чужих думок і вірувань [4: 332]. Академік В. Тишков визначає сутність цього феномену так: "Толерантність – це особистісна або суспільна характеристика, що припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні, а отже, й погляди на цей світ різні, вони не можуть й не повинні зводитися до одноманітності або бути на чийсь користь". Толерантність – це ознака загальної й політичної культури, елемент громадського суспільства, правової держави. Толерантність передбачає відмову від насильства, використання мирних засобів для розв'язання суперечностей і конфліктів, що супроводжують історію суспільства й життя кожної людини [3: 3]. Толерантність в сучасного етика В. Малахова означає – витримувати іншого таким, яким він є, визнавати за ним право жити, мислити, чинити по-своєму [1: 239].

Науковець Е. Антипова толерантність у педагогічному сенсі визначає як уміння краще розуміти себе й інших людей, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу й довіру. Для цього важливо, вважає педагог, сприймати дитину не критично, а з оптимізмом, вірою в її природні можливості. Терпиміше, поблажливіше ставитися до помилок, поведінки дітей як вікового, процесуального явища, що згодом мине [3: 3].

Не знімаючи відповідальності за виховання кожної дитини з держави, громадських установ й організацій, закладів освіти, ми теж поділяємо думку академіка І. Бега, що родинне виховання – першооснова виховання, що саме батьки – перші й головні вихователі дитини, толерантні батьки – толерантні діти, а отже, й суспільство в цілому.

Існують дві найбільш типові помилки виховання – виховання, якому притаманна надмірна ніжність й авторитарне виховання. Про ці дві крайності виховних систем йдеться у працях багатьох педагогів (А. Адлер, Д. Локк, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський). Так, А. Адлер зазначає, що, у першому випадку, "зі шляху дитини усунені будь-які перешкоди, вона оточена тепличною атмосферою, й коли така дитина виростає, то виявляється нездатною існувати в більш суворих умовах, ніж тропічний клімат сім'ї. Крім того, таке виховання формує в дитини неправильну установку: якщо хочете аби я вас любила, ви повинні зробити для мене ось це, і це, і це" [5: 38].

Авторитарне виховання гасить у дитини природну радість життя, породжує страх вияву власних почуттів, демонструє малюку переваги, пов'язані з силою та владою. З віком у такої дитини виникає бажання домінувати над іншими; дитина стає марнославною, пихатою, зарозумілою [5: 241].

Згадані вище види виховання сприяють утвердженню *фальшивого авторитету* батьків. У педагогіці фальшивий авторитет визначається як вплив на особистість, що ґрунтується на помилковому уявленні про мету виховання, методи й засоби якого дають тимчасові результати, викликають зовнішню слухняність дітей [6: 436]. На відміну від авторитету фальшивого, *авторитет істинний* – це вплив на особистість, що ґрунтується на чесному, правдивому житті батьків, наповненому гуманізмом, любов'ю до дітей, відповідальністю за їх виховання [6: 436].

Ще Дж. Локк зруйнував "імперію батька", сформувавши принципи вільної педагогіки, істинного батьківського авторитету – авторитету толерантності й терпимості: "батьківська влада полягає в захисті, оберіганні, піклуванні про дітей, а не у керуванні ними, їхнім життям й свободою, вимаганні від них абсолютної покори й послуху" [7: 107]. Педагог наголошував на тому, що батьки зобов'язані, повинні, мусять, в той час, як їхні діти мають права [7: 106]. У дітей є право на мамину колісанку, на бабусину казку, на гру з однолітками, на батьківську любов, розуміння, повагу, врешті-решт право на атмосферу здорового розвитку душі й тіла. І батьки зобов'язані реалізувати ці права, перетворивши їх у дитяче повноцінне життя.

Що ж означає бути толерантним батьком, толерантною матір'ю? На наш погляд, толерантні батьки, насамперед, ті, які, приймаючи своє батьківство-материнство, вважають його головною справою свого життя; які люблять своїх дітей не за їх успіхи, достоїнства, заслуги, а за те, що вони просто є, за те, що вони є такі, які є. Толерантні батьки не примушують дітей

чинити так, як їм би хотілось, вони ніколи не говорять: "Ти робитимеш так, як я скажу!", але, одночасно, – бути толерантним батьком – це не бути байдужим, не виховувати свою дитину в душі вседозволеності (мені всеодно, що ти робиш, роби, що хочеш, тільки дай мені спокій). Толерантні батьки вміють слухати свою дитину, радіти з нею, можуть попросити пробачення у неї; вони терпимі до своїх дітей, розуміють, що вимоги без взаєморозуміння приводять до непослуху, до бунту.

Американський педагог Д. Макдауелл вважає, що толерантність батьків починається з їх подружньої любові, розуміння й поваги між ними. "Найголовніше, що ви можете зробити для своїх дітей – це любити один одного" [8: 22]. Педагог вважає, що батьки повинні бути "героями" для своїх дітей – тими, на яких діти хотіли б бути подібними. "Герой – це батько чи мати, які проявляють такий характер, таку чутливість, чесність, послідовність, які дозволяють їм стати зразком для наслідування. Ви повинні стати героєм для дитини, для того, щоб підготувати її до повноцінного життя в сучасному нездоровому, ворожому світі" [8: 23]. Лише своїм власним прикладом можна навчити дітей бути відповідальними, дисциплінованими, правдивими, чесними, відвертими. Ні в якому разі не можна зводити свої батьківські обов'язки лише до настанов та покарань. Натомість, варто спрямувати свої зусилля в іншу сторону: подумати, як і за що можна дитину похвалити, підбадьорити, підтримати. Якими б зайнятими не були б батьки, для дітей у них завжди має бути час, ніхто і ніщо не може бути для батьків важливішим за дітей.

Макдауелл Д. описує 4 методи, якими, батьки найчастіше керуються у вихованні дітей:

- 1) метод диктатури – сувора дисципліна при відсутності піклування про дитину: "Робитимеш те, що хочу я!";
- 2) метод вседозволеності – піклування про дитину при слабкій дисципліні: "Роби, що хочеш";
- 3) метод байдужості – слабка дисципліна або її відсутність, дитина відчуває себе непотрібною: "Мені все одно, що ти робиш";
- 4) метод зворотного зв'язку – рівне співвідношення дисципліни і піклування: "Я слухаю тебе... Я піклуюся про тебе... Я хочу тебе зрозуміти... Цього разу ми вчинимо так, тому що..." Використання батьками цього методу, на нашу думку, свідчить про їх толерантність у вихованні дітей.

Метод зворотного зв'язку містить у собі дисципліну, яка у поєднанні з любов'ю, доброзичливістю, увагою допомагає дитині приймати правильні рішення, розвинути в собі впевненість, відчуття власної гідності, значущості. Дисципліна без взаєморозуміння та любові веде до замкненості в собі, спричинює низьку самооцінку та комплекс неповноцінності, або ж, навпаки, дитина стає злою та агресивною. Дитина повинна знати, що батьки люблять її не за здібності, таланти, не за успіхи в навчанні, не за те, що сьогодні вона помила посуд чи гарно розповіла вірш перед гостями, – а, за те, що вона є такою, якою вона є з усіма її недоліками й невдачами.

Нами було проведено дослідження на виявлення рівня батьківської толерантності методами спостереження, бесіди й анкетування (табл. 1).

Зауважимо, що в дослідженні взяло участь 10 сімей, які, на перший погляд, видаються *благополучними* (у педагогіці *благополучною* називають сім'ю з високим рівнем внутрісімейної моральності, духовності, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем [6: 221]). Але, як бачимо з таблиці 1, батьки у вихованні застосовують методи диктатури (20 %), байдужості (10 %), вседозволеності (35 %), тому це, насправді, лише *зовні благополучні сім'ї* – сім'ї, які систематично припускаються серйозних прорахунків у сімейному вихованні внаслідок низької культури та неосвіченості: сім'ї, в яких стосунки з дітьми є формальними, відсутня єдність у дотриманні вимог до дитини, наявні надмірна батьківська любов чи суворість у вихованні, застосовуються фізичні покарання [6: 222]. З десяти, так званих благополучних сімей лише одну можна назвати справді *благополучною*. Батьки у цій сім'ї (за професією вчителі) вважають батьківство-материнство головною справою свого життя, є дійсно толерантними, бо поважають, розуміють, своїх дітей, але одночасно увагу, доброзичливість до них поєднують з вимогливістю, дисципліною.

Таблиця 1

№ п/п	Сім'я	Професія	Переважаючий метод виховання (за Д. Макдауелом)	Чи батьківство (материнство) головна справа життя?
1.	Батько	учитель	М. вседозволеності	так
	Мати	учитель	М. вседозволеності	так
2.	Батько	підприємець	М. байдужості	ні
	Мати	швея	М. зворотнього зв'язку	так
3.	Батько	будівельник	М. диктатури	так
	Мати	домогосподарка	М. вседозволеності	так
4.	Батько	робітник	М. зворотнього зв'язку	так
	Мати	бібліотекар	М. байдужості	ні
5.	Батько	учитель	М. зворотнього зв'язку	так
	Мати	медсестра	М. вседозволеності	так
6.	Батько	підприємець	М. диктатури	ні
	Мати	домогосподарка	М. вседозволеності	так
7.	Батько	програміст	М. вседозволеності	ні
	Мати	учитель	М. зворотнього зв'язку	так
8.	Батько	міліціонер	М. диктатури	ні
	Мати	учитель	М. зворотнього зв'язку	так
9.	Батько	учитель	М. зворотнього зв'язку	так
	Мати	учитель	М. зворотнього зв'язку	так
10.	Батько	робітник	М. диктатури	так

	Мати	домогосподарка	М. всездозволеності	так
--	------	----------------	---------------------	-----

Наше дослідження, звичайно, не претендує на роль вичерпного й найбільш повного. Але й воно репрезентує доволі невітшну картину сучасного родинного виховання, взаємостосунків між батьками й дітьми. Відкритим залишається питання – як бути, що робити, щоб наші діти, наші батьки, наше суспільство стало більш терпимим, більш толерантним. З кого починати, з кого питати? Існує зачароване коло: толерантні діти – толерантне суспільство, толерантне суспільство – толерантні батьки. І вирватися з цього кола можна лише усвідомивши самого себе, свою відповідальність, свою причетність до виховання кожної дитини нашої держави: кожен батько, вихователь, учитель, державний, громадський діяч й звичайний громадянин нашої держави повинні пам'ятати, що:

Коли дітей сварять, вони звикають сваритися,

Коли діти живуть серед ворожби і злоби, вони стають злими,

Коли діти живуть серед насмішок, вони стають нерішучими.

Але коли діти живуть серед правдивості, вони вчаться справедливості,

Коли діти відчувають себе захищеними, вони вчаться вірити,

Коли діти відчувають безумовну любов, вони вчаться шукати її в світі [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Малахов В.А. Етика. Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2000. – 384 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Навч.-метод. Посібник: У 2 кн. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2 – 344 с.
3. Антипова Е. Полікультура і толерантність у системі освіти // Психолог. – 2003. – травень 18-19. – С. 2-6.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Адлер А. Понять природу человека / Пер. Е.А. Цагаша. – СПб.: "Академический проект", 1997. – 256 с.
6. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання, 2004. – 448 с.
7. Локк Д. Мысль о воспитании – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2000. – С. 224.
8. Макдауел Дж. Как стать героем для своих детей. – Минск, 2000. – 228 с.

Матеріал надійшов до редакції 21.09.2007 р.

Н.Я. Газда. Родительская толерантность как фактор воспитания детей.

В статье поднимается вопрос родительской толерантности как обязательного условия воспитания высокоморальной личности ребенка. Выделены методы, которыми пользуются родители при воспитании детей, и проанализированы принципы выявления толерантности в исследуемом процессе. Указано на негативное проявление "фальшивого" авторитета родителей при несоблюдении толерантности при общении с детьми.

N.Y. Hazda. Paternal Tolerance as the Factor of Children Upbringing.

In the article the question of paternal tolerance rises as an obligatory condition of highly moral child's personality upbringing. The methods which parents use for children's upbringing are singled out and the principles of tolerance exposure are analysed in the investigated process. It is pointed at the negative display of parents' "false" authority while failing to observe tolerance as communicating with children.